

MISKOLCZY KÁROLY A HELYNÉVKUTATÁS ÉS HELYTÖRTÉNETÍRÁS BIHARI ÚTTÖRŐJE

JAKÓ ZSIGMOND

Szabó T. Attila A magyar helynévkutatás a XIX. században című alapos tanulmányában¹ az ilyen irányú módszeres kutatás magyarországi elindítójaként Révész Imrét (1826–1881) jelöli meg, akinek az Új Magyar Múzeum 1850/2. évfolyamában megjelent közleménye jelentős mértékben befolyásolta kortársai munkáját is.” Egy pillanatra hajlandók volnánk Révész e józan gyűjtő-álláspontjának okául külföldi, ausztriai és németországi útja folyamán szerzett komoly nyelvészeti ismereteit és benyomásait tekinteni — írja Szabó T. Attila —, ha nem volna kétségtelen bizonyítékunk arra, hogy Révész még külföldi útja előtt a magyar tájékok helyneveinek gyűjtését forgatta fejében. Úgy tetszik egyébként, hogy — más ismeretlen indítékon kívül — Révészben a helynevek iránt való figyelmet közvetlenül éppen Gyéresi Miskolczy Károlynak a *Szódob* helynévre vonatkozó, egyébként tartalmában ismeretlen megjegyzése vagy érdeklődő kérdése ébresztette fel. Révésznek egy 1850. május 11-én kelt s hozzá írt leveléből mindenesetre erre következtethetünk.²

¹ Az Erdélyi Tudományos Intézet 1943. Évkönyve. Kolozsvár, 1944. I. 181–264.

² Uo. 191. — E levelet Szabó T. Attila ugyan már közzétette idézett tanulmánya 250–251. lapján, de tekintve, hogy kiadványa az akkori háborús körülmények között főként a magyarországi kutatókhoz és könyvtárakba nagyon kevés példányban jutott el, újraközlését szükségesnek ítéltük. Révész Imrének Miskolczy Károlyhoz intézett levele így hangzik:

Debrecen, 1850. Május 11. Tekintetes Ur! Itt az idő, melyben nemzetünk élő, vagy talán inkább holt teste felett a tudomány fákljáival kell őrt állnunk. Le vagyunk szorítva a polgári élet ama mezejéről, mellyen e hazában eddig állottunk; le a harczmezőről is, mellyen eleitől fogva állottak és életet s becsületet szerettek apáink. Semmi sem maradt, mivel nemzeti becsületünket fentarthatnók, sőt megdicsőíthetnők egyéb a tudománynál.

A tudományok mezején is minden bizonyynal a nyelvtudomány, a magyar nyelvtudomány az, mellyen nemzetiségi szempontból a legszabadabban, háborítatlanul működhetünk és külföldön is figyelmet és tartós becsületet szerezhethetünk nemzetünknek. Nyelvtudományi nagyobbszerű vizsgálódások és eredmények pedig mindaddig nem várhatók, valámig nyelvünknek minden szava egy nagyszerű és többféle szempontból rendezett szótárba öszvegyűjtve nem lesz. A helységeknek és a helységek határain levő tájékoknak, vizeknek, erdőknek, utaknak stb stb neveiben számtalan gyönyörű magyar szóra ösmerrünk. E tárgyra a Tekintetes Úr által levék figyelmessé, midőn a *Szódobot* meghallottam. Ezen eszmét attól fogva ez ideig híven megőrzém s több helyen tettem nyomozást illy szavak körül.

Lenkey Zsigmondnak van kezemben egy pályairata kéziratban, mellyet a Magyar Academia nagy jutalommal koszorúzott 1838-(ben), de ki nem nyomtatott. Ezen műben

Az érdeklődő azonban Miskolczy személyét és munkásságát illetően hiába fordul további információért az eddigi irodalomhoz, mert abban még a nevét sem találja meg. Az alábbi sorok ezt a hiányt kívánják némileg pótolni.³ Nem is annyira azért, hogy egy méltatlanul elfeledett munkás életnek állítsanak emléket, hanem sokkal inkább azzal a szándékkal, hogy történetkutatóinkat figyelmeztessék: társadalmunk korábbi időszakairól nem adhatnak hiteles képet, ha az élvonalba tartozó, vezető személyiségek mellett nem fordítanak kellő figyelmet arra a társadalmi közege, amely szükséges volt mindig ahhoz, hogy a vezetők törekvései visszhangra találjanak. Polgári átalakulásunkhoz nem csupán Széchenyi Istvánra és Kossuth Lajosra volt szükség, hanem arra a viszonylag népes, művelt és újat akaró liberális középnemességre is, amelynek egyik érdekes és tiszteletre méltó figurája volt Miskolczy Károly. Életének, törekvéseinek felvázolásával ennek a polgári átalakulásunkban nem jelentéktelen szerepet játszott rétegnek a névtelenjeire és az egyéni életsorsukból levonható társadalomtörténeti tanulságokra kívánom ráterelni a figyelmet. Ezek ugyanis hitelesebbé és színesebbé tehetik az 1848/49. évi forradalmat megelőző és követő két-három évtized magyar társadalmáról a történetíróink által megrajzolt képet. Bizonyos vagyok felőle, hogy Miskolczy Károlyhoz hasonló nagyon sok alakja volt ennek a mozgalmas korszaknak, akiknek az életét tanulmányozva megalapozott

a magyar és külföldi magyar hangzású helynevek jelentése fejtegettetik. Ez tehát nem terjed ki egyes határokoni különböző nevezetekre. A mű tökéletlen; fele is alig van benne a magyar helységneveknek s ezek is minden gond és kritika nélkül fejtegettetnek, míg gyakran a homályos, sőt elmellőzendő külföldiek erőszakosan magyarítottak. Ezért nem nyomatá azt ki az Academia. Az academiái nagy magyar szótárban, melly immár közepnél is beljebb haladt, az illy magyar szókra semmi figyelem nincs; hacsak majd későbbben be nem igtatják azokat.

Bármiként legyen is a dolog, én elvégeztem magamban, hogy a meddig csekély ösmeretségem és bizodalمام érhet, nem szünöm meg öszvegyűjteni, habár kis terjedelemből is az illyszerű tájék stb. neveket egyes helységek határiról. Hiszen magoknak a helységeknek már meglehetősen teljes sorozatát bírjuk Fényes nagy munkájában, de emezekre még eddig semmi figyelem. Ime tehát arra vagyok bátor a Tekintetes Úr becses figyelmét is felkérni és nemes részvétét igénybe venni, hogy méltóztassék a micskei határról az illy neveknek sorát néhány szóban feljegyezve hozzám bejuttatni. Mindezt azonban csak azon feltétel alatt vagyok bátor a Tekintetes Úrtól kérni, hogy ha ez terhére vagy legkisebb alkalmatlanságára sem leend, mert ez esetben illedelmetlen megrohanásnak tartanám bizodalmas kérésemet.

T. Lugossy úr itt a szomszédban Tégláson éldegél, talán a gróf fíját tanítja addig, míg itteni hivatalába vissza lép. Vele folyvásti érintkezésben vagyok. Szíves köszöntését s jó kívánását fogadja tőlem a Tekintetes Úr.

Végezetre bocsánatot kérve nem várt és rendetlen levelemért, Istentől minden áldást kívánok, a Tekintetes Urnak alázatos szolgája Révész Imre.

³ Az alábbi vázlat minden külön utalás nélküli adata a Miskolczy család levéltárának magántulajdonban lévő, erősen megtizedelődött maradványából való.

társadalomtörténeti általánosításokhoz juthat el történetírásunk és egyben művelődéstörténetünk ismeretlen részletekkel lenne gazdagítható.

*

Miskolczi Károly 1809-ben született a bihari Rézalján fekvő, akkor mezővároskának számító Micskén, ott élte le egész életét és ugyanott is halt meg 1870-ben. Apja Miskolczi István, anyja Fényes Rebeka volt. Családja a Közép-Szolnok (később Szatmár) vármegyében, Bélték és Erdőd között fekvő Géresről a XVIII. század második felében származott át a bihari Álmosdra, és nem tévesztendő össze a megye reformkori politikai életében szintén szerepet játszó Mezőtelegdi, illetve Roglicai Miskolczi familiával. Micsként apja telepedett meg 1800 tájékán és a Baranyiak bomladozó uradalmából szerzett magának zálogos részbirtokokat Micskén, Tótiban, Terjén, valamint másoktól a szomszédos Poklosteleken. A késői családi hagyomány „inzsellér”-nek (mérnöknek, földmérőnek) tudta Miskolczi Istvánt, aki maga tervezte városias micskei udvarházát, de az általunk ismert iratok sohasem így, hanem mindig megyei táblabíróként emlegetik. A gazdálkodás mellett azonban valami más, értelmiségi jövedelemforrása is lehetett, mert állandóan volt kölcsönözhető készpénze, és viszonylag rövid idő alatt számottevő középirtokot szerzett magának a Rézalján. Minthogy fiának még életében (1837-ben) Micskén 17, Tótiban pedig 3 jobbágyot adott át, és Károlyon kívül még két leányát is ki kellett elégítenie, úgy véljük, hogy az apának élete végére Micskén kb 40–50 jobbágyos birtokossá sikerült magát felküzdenie. A nevelés, a műveltség fontosságát már az apa is jól ismerte. Nem csak saját gyermekeit neveltette gondosan, komoly anyagi áldozatokkal, hanem a közrendűek iskoláztatásának színvonalát is emelni igyekezett. Tóti községben az iskola javára alapítványt tett, melyből valláskülönbség nélkül a falu minden lakójának (tehát az ottani románoknak is) a gyermeke részesülhetett. Nagyobbik fiát, a korán (1831-ben) elhunyt Gábort Debrecenben, Kolozsváron és Szebenben neveltette, Károlyt pedig eleinte otthon házi tanítóval, majd 1824-től fogva a debreceni, végül a pataki kollégiumban taníttatta.

Miskolczi Károly, miután jogi és politikai tanulmányait Sárospatak híres professzorainál 1828-ban eminens diákként befejezte, a nem kevésbé nagyhírű váradi ügyvédhez, Csengery Antalhoz állott be patvaristának. A Csengery-házban töltött időnek jelentős szerepe lehetett Miskolczi liberális nézetei megalapozásában és egész közéleti-politikai pályájának alakulásában. 1830-ban Beöthy Sándor személynöki ítélőmester és a magyar nyelvű oklevéltani irodalmat elindító Perger János ügyvéd oldalán Pesten folytatta

jogi gyakorlatát, és 1831-ben ott szerzett magának ügyvédi képesítést. Váradra visszatérte után ismét Csengery pártfogásával kezdte el ügyvédi klientúrája kiépítését, noha állandó lakhelyéül már a következő évben Micskét választotta, ahol 1837-től fogva önállóan gazdálkodott. Csengeryvel és két fiával: a később országos szerephez jutott Antallal és Imrével életre szóló barátsága révén egészen fiatalon összeköttetésbe került nemcsak a bihari, hanem az egész tiszántúli szabadelvű ellenzék legfőbb vezetőivel. Lelkes híve lett Beöthy Ödönnek, a követválasztások alkalmával „az ellenzéki testület” őt bízta meg „a Réz alatti helységek főfelügyeletével”, állandó kapcsolatban áll Bige Imrével, Okolicsányi Károllyal, Dobozy Istvánnal, Papszász Lajossal, Draveczy Gyulával, Baranyi Ágostonnal, Décsey Lászlóval, Könyves Tóth Mihállyal és a polgári átalakulást szorgalmazó liberális nemesség más tagjaival. Ilyen irányú elkötelezettségét tovább erősítette 1840 őszén kötött házassága a Voltaire-fordító debreceni református püspök unokájának, Szilágyi Lajosnak és Sombory Zsuzsannának Ida nevű leányával. Ennek két testvére: Zsigmond és Ferenc ugyanis szintén a szabadelvűek táborába tartozott. Általuk Miskolczy a Wesselényi Miklóssal, Teleki Lászlóval és Kosuth Lajossal közvetlen kapcsolatban álló híres zilahi tanárral és liberális nemzedékek nevelőjével, Sámi Lászlóval és az ő erdélyi baráti körével került összeköttetésbe. 1842-ben a bihari liberálisok már „oppositionk edgyik jeles tagja”-ként, a reformátusok pedig „őrálló”-jukként emlegették Miskolczy Károlyt. 1846-ban egyik tisztelője levelében azt kívánja neki „hogy kevés idő múlva azt hallanám, hogy Bihar vármegyei Vitze Ispány.”

Személyi levéltárának napjainkra maradt töredékei is arról tanúskodnak, hogy Miskolczy Károly levelezése különleges érdekességű forrása lehetett az 1848 előtti bihari politikai életnek. Még e szerény maradványok is ritka adatokat tartalmaznak az ellenzék szervezkedésének, informálódásának bizalmas részleteiről és mai találhatók közöttük terjedelmes helyzetelemzések, részletes beszámolók az 1837/38. évi szebeni, vagy az 1839. évi pozsonyi országgyűlésen történekről. Az csak természetes, hogy Miskolczy a Törvényhatósági Tudósításoknak már 1836-ban előfizetője, a korábbi számokat is lemásoltatja maga részére és már ekkor kapcsolatban áll a fiatal Kosuth Lajossal. Személyi iratanyaga gazdag tárháza lehetett a politikai élet eseményeivel és szereplőivel kapcsolatos olyan írásos megnyilatkozásoknak, melyeket időszerűségük elmúlása után, korjellemező erejük ellenére, általában veszni hagytak az emberek. E levéltöredék ugyanis pl Az 1825 s következő esztendőben tartatott Diaetara való Pasquilusok című kéziratában megörzött az akkori közhangulatot nagyon jellemző és az egyes követeket csipkedő versezeteket. A reformkori bihari politikai életnek érdeklődésre számot tartható irodalmi terméke lehetett a Tisza és két Beöthyek című öt felvonásos „erkölcsi dráma”, melyet kivonatos formában tartott fenn egy másik

kézirata. Ezek és más töredékek egyben azt is bizonyítják, hogy Miskolczi politikai érdeklődése és reformpárti elkötelezettsége egész fiatal korától kimutatható és egészen élete alkonyáig tartott. Eszméiért kész volt életét is kockára tenni. 1848 augusztusában a bihari nemzetőrök első csapatában ő is résztvett a délvidéki harcokban, érdekes levelekben számolva be feleségének ottani élményeiről.

Az 1848/49-es forradalmat követő önkényuralom első megingása és az Októberi Diploma kiadása után Miskolczi ismét bekapcsolódott a politikai mozgalmakba, és korábbi elvbarátai oldalán a margittai választókerület szabadelvű képviselőjeként részt vett az 1861. évi rövid országgyűlésen. Az 1848-as vívmányok visszaállítását és a polgári átalakítást célzó politikai programját ebből az alkalomból Polgári elvek című röpiratában ki is nyomtatta. Az országgyűlésen a Határozati Párt radikálisabb álláspontját osztotta, de a diaeta feloszlata és az önkényuralom újból bevezetése után mintha végleg hátat fordított volna a politikának. Hihetőleg amiatt, hogy pártjának beavatott vezetői megriadva az uralkodóval való nyílt szakítás súlyos következményeitől, kulisszák mögötti machinációkkal politikai opportunitásból önmaguk készítették elő leszavaztatásukat az országgyűlésen. Ő továbbra is kitartott fiatalkori elképzelései mellett és visszahúzódott az újabb nemzedékek politizálásától. Sem a Provizórium átmeneti viszonyai között, sem a Kiegyezés után nem vállalt többé politikai szerepet, hanem egészen a Kiegyezésig tovább viaskodott egyre nyomasztóbb anyagi gondjaival és egyre inkább magára maradván hódolt tudományos kedvteléseinek.

*

Miskolczi Károly műveltsége, életvitele tipikusnak tekinthető a liberális középnemesség és a vidéki nemesi értelmiség átlagára nézve. Ezért érdemes erről is szólnunk röviden, hogy jobban megérthessük e társadalmi réteg lehetőségeinek korlátait is. Miskolczi Károly domidoctus volt. Talán nem is kívánt más lenni, bár anyagi helyzete és családi viszonyai sem tették volna lehetővé számára, hogy élvonalbeli tehetősebb elvbarátaihoz hasonlóan hosszú külföldi utazásokon közvetlenül ismerje meg Nyugat-Európában az általa is áhított polgári viszonyokat. A Habsburg-birodalom fejlettebb tartományában ugyan 1830-ban körülnézett, de Bécsen, Grazon, Laibachon és Triesten át csak Velencéig jutott el néhány hetes útján. Ekkor szerzett úti élményei hatására benne is felmerült a vágy a világ megismerésére, de aztán a kolerajárvány közbeszólt és amint ez apjához 1831. január 27-én Pestről írt leveléből kiderül, „látván a mostani zürzavaros időket, minden utazásomról egyáltalában le tettem, azt más boldogabb s bátorságosabb időkre halasztom annyival inkább, hogy kedves Atyámnak is ez az akaratja.” Erre azonban többé sohasem nyílt alkalma, és a világ átalakulását falusi otthonában

újságokból, könyvekből, valamint a rohamosan fejlődő Pestre tett ritka útjai alkalmával igyekezett nyomon követni — levelezése és cselekedetei alapján ítélve nem is eredménytelenül. A mai ember számára szinte hihetetlen, hogy az akkori közlekedési és hírközlési viszonyok között egy gazdálkodással is versződő, félreeső vidéken élő értelmiségi nemes is benne maradhatott kora és országa művelődési áramlataiban. Pedig Miskolczy Károly olvasmányairól vezetett és töredékesen fennmaradt jegyzetei ezt bizonyítják.

Feljegyzéseiből kiderül, hogy már fiatalos érdeklődött Kupeczky János és Mozart művészete, Pestalozzi népoktatási törekvései, Bod Péter életműve és Hell Miksa csillagászati eredményei, vagy akár a Halley-üstökössel kapcsolatos tudnivalók iránt. Elvbarátaival való levelezésének szinte állandó tárgyi a szépirodalom, a tudomány és a politikai irodalom kérdései. 1832. október 24-én kelt levelében azon panaszkodik, hogy Fáy András Bélteky-ház című, frissen megjelent társadalmi regényét Várad környékén mások már olvassák, de ő még nem jutott belőle példányhoz. Sokat és szívesen áldozott könyvekre, környezetét ő látta el korszerű olvasmányokkal. Már 1832-ben járt neki a *Literatur-Zeitung*, 1840-ben az *Athaeneum* folyóirat számait kölcsönözte a Réz rengetegekben eldugott Baromlakon élő Major Lajosnak. Könyves Tóth Mihálynak *Conversations-Lexikon*t, Spanyolország térképét, Wesselényi Miklós Balitéletekről és Széchenyi István *Stadium* című művét, Szász Károly jogtörténeti értekezését a *Diploma Leopoldinum*ról, A Magyar Tudós Társaság munkáit adta kölcsön hamarosan megjelenésük után. 1833-ban Gombos Dániel Polgári élethez való lexikon című, több kötetesre tervezett vállalkozásához címszavakat szerkesztett meg a könyvtárában található *Conversations-Lexikon* és *Stückner-Lexikon*, valamint egyéb szakmunkák alapján pl az észak-amerikai köztársaságról, az Indiai Kereskedő Társaságról, a népvándorlásról, Magyarország és Erdély alkotmányának összefüggéseiről. Az érmelléki református papság műveltségi színvonalának emelésére és a reform eszméinek terjesztésére szervezett Papi Olvasótársaság egyik kezdeményezője lehetett abból kitetszőleg, hogy 1843 tavaszán „a papi olvasótársaságot elfogadja úri házában”, ahol a megjelentek Fáy András és Beöthy Ödön tiszteletbeli egyházi ülnökségének kérdéseivel is foglalkoztak.

Apja példáján kívül olvasmányainak is nagy szerepe lehetett abban, hogy fiatal korától kezdve késő öregségéig nemcsak érdeklődött az oktatóügy iránt, hanem tőle telhetőleg tett is annak érdekében, mert vallotta, hogy a haladás, a reform legfőbb feltétele a közműveltség színvonalának emelése. Az apja által a tótii iskola gyámolítására tett végrendeleti hagyomány kezelését 1842-ben jellemző módon nem az ottani református egyházra, hanem a község világi vezetőségére bízta a felekezeti elfogultság kizárása érdekében, és azt „kiseded óvó intézet” kifejlesztésére kívánta fordítani. Intézkedett, hogy az összeg kamatait „az iskola számára való könyvek és egyéb tanítási

eszközök megszerzésére” fordítsák. 1843-ban a saját gyermekei nevelésére alkalmazott Elek Mártont több hónapos tanfolyamra Pestre küldte, hogy a Varga István vezetése alatti „kisedővő oktatókat képző intézet”-ben elsajátíthassa a kisgyermekkel való korszerű foglalkozáshoz szükséges ismereteket, beszerezhesse a megfelelő tanszereket, és így létesítsen óvodát Micskén a falu népe számára. Ez az intézmény annyira szívéhez nőtt, hogy 1868-ban saját kúriája telkéből szakított ki részt az óvoda és alkalmazottja számára, és azt a református eklézsia javára telekkönyveztetette. Főként a népoktatás ügye foglalkoztatta, de érdeklődése a tanügy kérdései iránt közismertek lehettek, mert 1842 tavaszán őt kérték fel arra, hogy az érmelléki református traktus gyűlésére készítsen „dolgozatot” az iskolai reformra. Ebben az ügyben régi barátjával, Könyves Tóth Mihállyal levelezett, akit viszont a tiszántúli püspök bízott meg a tanítóképzésre, óvodákra, elemi és ipariskolákra, valamint a kollégiumokra kiterjedő reform-tervezet összeállításával és a Protestáns Egyházi és Iskolai Lapokban való megvitattatásával. A művelődés kérdései iránti fogékonyságát közelről ismerő Csengery Antal tehát, miután a Pesti Hírlap szerkesztője lett, nem indokolatlanul kérte Miskolczy Károlyt 1845. május 16-i levelében: „lenne szíves kedves Bátyám is fölcsapni már literatornak. Én cikkelyt mindenestre várni fogok.”

Miskolczy Károly irodalomkedvelő és a tudományok iránt érdeklődő értelmiségi volt ugyan, de mégsem lett „literátor”. Gazdaember lévén, nem rekedt meg a polgári átalakulás elméleti kérdéseinél.

Elsősorban a polgárosodás gyakorlati kérdései foglalkoztatták; az hogy az új elképzelésekből mit valósíthat meg saját szűkebb környezetében. Gazdasága korszerűsítésére törekedett, főként a forradalmat megelőző időszakban, amikor erre módja is volt. Szakkönyvek beszerzése útján igyekezett lépést tartani a haladással. Ebből a célból kapcsolatot keresett Török Jánossal, a Magyar Gazdasági Társaság „titoknokával”, Csengery Antal révén pedig pl 1845-ben növénymagokat, szőlővesszőket, selyemhernyótenyésztési és eperművelési könyvet hozatott magának Pestről. 1836-ban szorgalmazta Micske határának mérnöki felmérését és tagosítását, valamint korszerű hegyközségi rendtartás bevezetését. 1841-ben Draveczky Gyulával együttesen ügyködött gőzmalom építésén Váradon, 1845-ben megszervezte Micskén és környékén a Kossuth által a hazai iparfejlesztés érdekében létrehívott Védegylet helyi képviselőjét. De a természetvédelem iránt is volt érzéke. Már diákként foglalkoztatta a Micske határában lévő Kölyuk elnevezésű sziklaalakulat és Sötét kút nevű kirándulóhely megóvása eredeti állapotában. 1831-ben a micskei birtokos családokat sikerült megfelelő anyagi áldozatokra rávennie, hogy „a Setét kút a természetnek egy valódi szép műve legyen.”

A gazdasági és a szellemi haladás minden mozzanatára figyelő egyéniségét talán úgy mutathatjuk be leghitelesebben, ha idézzük feleségéhez

1845. augusztus 30-án írt levelének azt a részletét, melyben arról tájékoztatja lelkesen hitvesét, hogy miként hasznosítja idejét Pesten:

„Várakozásomat feljül múlt elő haladások történtek itten mind anyagilag, mind szellemileg. Szombaton dél előtt a Gazdasági Egyesület budai szőlő-iskolájában voltunk néhányan s a tökéletesen meg ért szőlő fajokat (szám szerint 12-tőt) meg vizsgáltuk s osztályoztuk. Délben a körben ebédlék, hol leg inkább az írók gyűlnek egybe. Még az nap dél után az Ipar egyesületi gyűlésben voltunk Bezeredy elnöklete alatt, holott is Kossuth (ki eddig másod Igazgató volt) első Igazgatóvá választaték honti administrator Luka helyett. Ugyan az nap estve felé a Cassinóban, az Országos Gazdasági Egyesület szőlő tenyésztési szak osztályi ülésében voltunk Uzovics elnöklete mellett, s minket a különböző vidékekről egybe gyűlteket arra szöllítának fel, hogy a szőlő lajtsromból a hibásan be írt, vagy pedig természetni nem érdemes fajokat törölnők ki. Vasárnap dél előtt a Gazdasági Egyesület nagy gyűlésében valánk a Casinóban Ürményi koronaőr elnöklete alatt. Délben Török János egyesületi titoknoknál néhányan vígan ebédelénk. Dél után egy társasággal a Gazdasági Egyesület gyümölcs iskoláját vizsgáltuk meg, utóbb pedig az Ipar egyesület folytatva tartott gyűlésében voltunk. Hétfőt Budán a szőlő iskolában töltém. Kedden dél előtt Pest megyei gyűlésen valék, hol a váltókkali csalások s e miatt Gr. Csáky Sigmondnak is be fogatása szóba jövé, egy szinte iljes dologgal vádolt ügyvédnek, Czizlernek, személyes jelen léte s prokatori fogásokkal való melettegödzése nagy ingerültséget szült. Dél után s az estvét Csengery Antinál s a színházban töltém, hol egy jeles opera, a Négy Hajmonfi, adatott. Szeredán dél előtt a megyei köz gyűlés folytatásán voltam, hol a főispányi új rendszer kerülvén szönyegre, bezzeg kaptak eleget a bihari és honti administratorok. Kossuth, B. Eötvös s a két Alispán: Szentkirályi és Nyári (kikhez hasonló jó hazafi hivatalnokok talán az egész honban sincsenek) éppen olj szép, mint szabad, de egyszersmind igazságos beszédeket tartának. Dél után a művészeti kiállítást néztem meg, hol 250 olaj festvény, s köztük vagy tíz darab valódi művészi becsű kép vala ki téve. Csőtörtökön dél előtt ismét a folytatva tartott köz gyűlésen valék. Ez nap Kossuth az Erdély országi részek vissza csatolása tárgyában egy oly beszédet tartott, mi maga meg érdemlette volna Pestre fel jövetelemet. Délután Wargha Istvánnál, Elek Mártonnak volt oktatójánál valék. Ő vele több ízben jövök öszve, igen jól emlékezik Marcziról. Még az nap dél után a botanikus kertet is meg néztem. Pénteken dél előtt meg néztem a Deach és Kadelbarger posztó gyárát, mely holnaponként egyre másra 100 mázsa finom gyapjút dolgozik fel. Meg néztem a Wagner és Geöth selyem szövő gyárát, Valter József finom gyapjú, selyem, bársony és pamut szövő gyárát, Weintraub pamut fonó gyárát s ugyancsak neki csinózó műheljét. Meg néztem volna Engländer selyem szövő gyárát is, de az idegeneket ő ki tiltá gyárából s ismételt próbára is be nem eresztetném. Külömben ez nem igen jeles. Beszéltem az ide való jobbik pezsgő készítővel Pekáryval. Az nap dél után a Buda-Pest közt járó igen csinos Buda és Pannonia nevű gőz hajócskákon a budai Császár fürdőbe igen kellemes át meneti és haza jöveti útát tevék. Ma pedig dél előtt meg néztem a gőz malmot, mely nagyszerűsége s mestersége szerkezete által valódi bámultra ragadott; meg néztem az ezzel kapcsolatban lévő gép műheljt s öntödét. Itt sok minden féle kész gépeket, miket még nevökről is alig ismertem, meg nézegettem. Meg néztem továbbá a Valeró új selyem gyárát, melynek nagy szerűségéről elég annyit mondanom, hogy csak szövő szék 500 van benne s több egyénnek ád állandó keresetet, mint egy közepszerű mezőváros. Ezt a munkásságot öröm látni. És ugyan van e még magyar, ki merné állítani, hogy a Védegylet haszontalanság? Meg néztem ugyan csak dél előtt

még ama dicső vállalatnak, a vas útnak kezdetét. Már egy jó darab Vác felé készen áll, sőt használtatik, mert a tömérdek földet, mi a töltésekre kívántatik, egy gőz mozgony hordja rajta. 17 terhes szekeret láték fej szédítő sebességgel általa vonatni. Dél után előbb egy itt mulató Dagverotyp-osnak (fényrajzoló-nak) munkálkodását nézém meg, az után pedig gőzösön az ó-budai szigetre, úgy mint a hajó építő műhelyekbe menék fel, mi után sok után járással arra engedelmet kaptam volna. Este színházba voltam, holott egy újonnan fel lépett dráma írónak, Czakónak darabja, a Végrendelet adatott. Ez író, úgy látszik, az eddigieknek jóval elébe hág. E játékban különösen Lendvay remekelt. Színház után még vacsorálni voltam ... Színházba és enni rendesen Csengery Tónival járok. Üress üdöm, annál inkább unalmam nincs, mert ha hat ennyi időt szántam volna is az itt való létre, még sem vesztenék el, úgy hiszem, csak egy órát is."

Ismeretes, hogy az új termelési rendre való áttérést leginkább éppen a középnemesi réteg sínylette meg. Legtöbb ilyen család ugyanis nem rendelkezett elegendő tőkével ahhoz, hogy a jobbágy-munkaerő elvesztése után zökkenésmentesen átállhasson bérmunkásokkal való gazdálkodásra, és saját élő és holt leltárral kellően felszerelve tovább korszerűsíthesse gazdaságát. E birtokok pedig nem voltak akkora kiterjedésűek, hogy tulajdonosaik komoly hitelekhez jussanak és talpon maradhassanak az átmenet nehézségei közepette. Ez történt Miskolczy Károllyal is. Amíg 1848 előtt ő hitelezett másoknak, a forradalom után szinte állandóan pénzzavarokkal küszködött, kölcsönök után volt kénytelen futkosni. Esetében az általános nehézségeket következetesen ellenzéki magatartása és az is súlyosbította, hogy hét gyermek neveléséről kellett gondoskodnia. Így aztán Micskén szó sem lehetett többé újításokról, kísérletezésekről, mint korábban. Bele is fáradhatott a reménytelen küzdelembe, megkeseredett a közállapotok miatt is. Egyedül csak történelmi stúdiumaival nem hagyott fel továbbra sem. Ezekhez élete legutolsó szakaszáig ragaszkodott, ide menekült gondjai elől.

*

Töredékes iratanyagával is bizonyítható, hogy Miskolczy Károlynak a történelem iránti vonzódása tanulmányai idejéig nyúlik vissza és egészséges helytörténeti érdeklődésében gyökerezik. Maga jegyezte fel később: „Bihar megye részletes leírása mindég egyike volt hő vágyaimnak, mert meg voltam győződve, hogy a tanúságot s tudományt nem kell magunktól távol keresni, s elvégre is legközelebbi környezetünkől legtöbben tanúságot s tudományt szerezhetünk.” 1829. évi olvasmányairól készített feljegyzéseitől kezdődően sok jele van ennek. Már ekkor forrásszövegeket másolt le magának részint Döbrentei Erdélyi Múzeumából, részint pedig eredeti levéltári anyagokból. Az oklevéltani, kronológiai és pecsétani ismeretek megszerzésére talán egyik pesti principálisa, a már említett Perger János, a Magyar Tudós Társaság

tagja, hívhatta fel a jurátuskodó Miskolcзы figyelmeét, akivel mint földijével később is összeköttetésben maradt.

Bihar megye monográfiájának terve korán felmerülhetett benne, mert későbbi apósa, Szilágyi Lajos 1836. július 19-én kelt levelében „a Sopron vármegye Topographiáját” lemásoltatás végett kölcsön kéri tőle. Ugyanezt az érdeklődést bizonyítja az irathagyatékában máig meglévő Szalontai Járás statistikai esmérete, 1822 című terjedelmes kézirat is, melynek ismeretlen szerzője rendszeres és alapos munkájával bizonyosan befolyásolta Miskolcзыt elképzelései kialakításában. Saját feljegyzéseiből tudjuk, hogy 1836-ban felkereste a Belényes vidéki Fenes község határában lévő Bélavár romjait és papírra vetette annak alaprajzát. Ugyancsak ebben az évben bejárta és felmérte a fonácai cseppkőbarlangot, leírta az ott látottakat. 1838-ban a révi barlang környékén járt Beöthy Odön társaságában és ott vélte megtalálni az Anonymusnál emlegetett Igfon erődöt. Közben gyűjtötte a régészeti és művészeti emlékeket. Ilyen irányú érdeklődése hozta össze 1847 előtt — Révész Imre útján — Lugossy Józseffel, a debreceni kollégium neves professzorával. Ekkor micskei házában XV. századi feliratos kardot, vasból készült nyílvesztőtartót, zöld zománccal borított rugót (?), megkövesedett csontokat mutatott vendégeinek. Ez én nyarán Révésszel és Lugossyval készült Siterre, hogy az ottani református templomban lévő középkori falképeket kiszabadítsák a mészrétegek alól, a freskókat festővel lemásoltassák és megismertessék a tudományos világgal.⁴

Ugyancsak helytörténeti érdeklődése terelte Miskolcзы figyelmeét a földrajzi nevekre. Ekkor fordult 1846-ban vagy 1847-ben szakvéleményért a fiatal Révész Imréhez. Őt elsősorban a helynevek mint történeti források érdekelték. Kettőjük eszmecseréje tehát bizonyosan közrejátszott abban, hogy Révész nyelvész kortársainál jobban érzékelje a helynevek történeti fontosságát és elindítsa azt a gyűjtőmunkát, mely helyes irányba terelte a további kutatást. Miskolcзы ebből a gyűjtésből maga is kivehette a részét, márcsak saját helytörténeti kutatásai érdekében is. A bihari tájakon végzett gyűjtéseiből máig fentmaradtak töredékek a sarkadi, sarkadkeresztúri határ, valamint az Almaszeg feletti Réz és Lakság helyneveire vonatkozóan. De felfigyelt a személynevek történeti értékére is. Ez a Tóti és Királyi községben 1772-ben előforduló családneveket tartalmazó kijegyzései alapján állítható.

Monografikus elképzeléseivel kapcsolatos és hihetőleg a Kisfaludy Társaság ez irányú kezdeményezéseivel, valamint Erdélyi János 1846 és 1848 közötti kiadványaival függ össze a folklór iránti meleg érdeklődése. Feljegyzései szerint számba vette azokat a népdalokat, amelyeket a Kisfaludy Társaság

⁴ Rómer Ferenc Flóris: Régi falképek Magyarországon. Magyarországi Régészeti Emlékek III/1. Budapest, 1874. 135–138.

által közzétettek közül Biharban ismertek, és dallamukkal együtt szerette volna azokat kiadni. De gyűjtötte a magyar regéket, babonákat és anekdotákat is. Hagyatékában három mese szövege fenn is maradt Kassay Ferenc micskei lelkész feljegyzésében. A népi műveltségjavak értelmezéséhez lehe- tett szüksége a mitológiával kapcsolatos olvasmányaira, melyekkel 1852 után foglalkozott.

Mindezek Miskolczy esetében nyilvánvalóan a szívéhez nőtt részletes bihari monográfiához való előmunkálatoknak tekinthetők. Ugyanezt a célt szolgálta a megye történeti topográfiájára és földrajzi-természeti viszonyaira vonatkozó anyaggyűjtése. Megszerezte magának a vármegye 1552. évi dica- lis összeírásának másolatát, és ebből kiindulva éremes tanulmányokat készí- tett Bihar történeti földrajzára vonatkozóan. Pl kimutatást állított össze a Rézalja, Érmellék és Sárrét falvaiban élő népesség létszámáról és határának holdban kifejezett nagyságáról. Ebből a tárgykörből való Történelmi helyszí- nelések Biharból: A Tholdiak és Nagyfalu című dolgozata, melyet Csengery Antal 1860. június 25-én mutatott be a Magyar Tudományos Akadémia történettudományi osztályán és nyomtatásban is leközölt a Budapest Szemle az évi folyamában.⁵ Ebben olvasható az a törekvéseit jól jellemző mondata, hogy „nagy ideje volna már a történelem helyszíneléséhez is hozzálatni, mert vajmi gyakran deríthet egy dülő, egy rom, egy halmocska neve — nem szólva a nyelvről és mythusról — a történelemre is fényt.”⁶ A reánk ma- radt kéziratröredékek azt sejtetik, hogy bizonyos fejezeteket ki is dolgozott a fenti szellemben. A Rézaljáról készült terjedelmesebb részletből kitűnik, hogy milyen lett volna Miskolczy Károly Biharországot ismertető könyve, ha elkészült volna.

Tervét régóta melengette, de komolyabban csak a szabadságharcot kö- vető abszolutizmus évtizedeiben veselkedhetett neki a rendszeres munkának, amikor elvbarátaival együtt kiszorult a közéletből és a nemzeti megújhoda- sért indított küzdelmük folytatására csupán a tudomány eszközei maradtak meg számukra — amint ez Révész Imre fentebb idézett levelében is olvas- ható. Töredékes jegyzetei zöméről nem állapítható meg, hogy mikor készül- tek, de az kétségtelen, hogy a későbbi Biharmegyei és nagyváradi régészeti és történelmi egylet elődjének tekinthető Bihari ismertető társaságra vo- natkozó terve az ötvenes évek közepén már készen állott és a gyűjtőmunka

⁵ Ennek kéziratát a Széchényi Könyvtár Kézirattára őrzi Quart. Hung. 1978. sz. alatt. Ezzel a, tudomásom szerint egyetlen kinyomtatott tudományos dolgozatával sem volt Miskolczynak szerencséje, mert kutatóink még a közelmúltban is azon vitakoztak, hogy melyik Nagyfalu volt a Toldiak birtoka, holott Miskolczy ezt már 130 esztendeje jól tisztázta.

⁶ Budapest Szemle 10/1860. 219.

1857 előtt ténylegesen meg is indult.⁷ Ebben az évben ugyanis már elké-

⁷ A Társaságnak Miskolczi Károly fogalmazásában fennmaradt tervezete, valamint az elképzelt monográfia fejezeteinek áttekintése így hangzik:

Bihari ismertető társaság terve.

A társaság célja Bihar megye jelen állapoti s történeti ismertetésére minden nemű adatokat öszve szerezni, és azokból egy, mind belső érdem, mind külső csin tekintetében a kor kívánatához alkalmazott munkát ki dolgozni s ki adni.

A munka hat részre osztatik, következő cím s foglalat: Bihar földje s népe, Bihar helyei, Bihar családjai, Bihar jelességei; Bihar jelesei, Bihar oklevelei.

E cél elérésére két féle erő, ugymint szellemi s anyagi, azaz értelmi s pénzbeli kívántatván, a társaság tagjai a szerént a mint egyikkel vagy másikkal kívánnak a célhoz járulni, két rendre osztlanak, úgymint dolgozó és fizető, vagyis részvényes tagokéra. A dolgozó tagokhoz tartoznak: 1-ször. A vállalkozók, kik az egész vállalat tudományos részét vezérlik, a munkákat különböző ágazatai szerént egymás közt fel osztják s szerkeztetik. 2-szor. A segédek, kik akármiféle a munkára tartozó s abba felvehető tudományos dolgozatokkal kívánják a társaság célját elő mozdítani. 3-szor. A közlők, kik bármi féle, a munkára tartozó okleveleket a társasággal le íratás végett közlenek. 4-szer. Az írnokok, akik a vállalkozók által választva a társaság gyűjteménye számára a közlött okleveleket le is írják. 5-ször. Egy iktató, ki a vállalkozók által választva s a társaság által bérlett szálláson lakva a társaság könyv s levél tárnoka és egyszersmind tollvivője lesz.

A részvényes tagok kötelezik magokat, hogy hat egymás után következő éveken által minden félévben egyszer öt pengő forintot, öszvesen hatvan pengő forintot a társaság pénztárába le fizetnek. Továbbá magok kebeléből választanak egy elnököt, ki minden évben kétszer gyűlést tart, mellyben a vállalkozó tagok tudósítják a társaságot a munka mennyire haladásáról s miben létező, a számadások vizsgáltnak, nagyobb ki adásokra engedvények adatnak, a társaság nevében szerződések köttenek. Választanak továbbá a részvényesek magok kebeléből egy pénztárnokot, ki is az elnök ellenörködése alatt áll főjvát és minden fél évben a pénztár állapotjáról a társaságot a közgyűlésben tudósítja.

A munkálódásra nézve a következő vezér pontok előlegesen meg állapítatnak: 1-ször. Mind azon nyomtatásban ki jött könyvek, mikről föl lehet tehetni, hogy bennök Bihart illető adatok találtatnak és így minden nem csak Bihar megyéről különösen, de a két magyar honról általánosan szólló történeti s leírási munkák, ugyan a tudományos folyó iratok is a lehető leg nagyobb pontossággal át nézetnek s belőlük Bihart illető kivonatok készítettnek. E végre azon munkák a vállalkozó tagok közt ki osztatnak. Hogy pedig a kivonatokban a múlhatatlanul meg kívántató öszve pontosulás s egység el éret-hessék, a vállalkozók egy történeti és egy leírási munkát ki jelölnek s minden kivonatot ahoz alkalmaztatnak oly formán, hogy csak arról tesznek kivonatot, mi abban föl nem találtatik. Történeti munkának Budai Esaiás historiája jelettetik ki, mivel az sem igen bő, sem igen rövid, azomban a szerző, mint különben is Bihar fia, tagadhatatlanul nem kevés figyelmet fordított e rész történeteire. Leírási munkának leg alkalmasabban Keresztúri Compendiaria descriptio episcopatus et capituli M. Vardiensis-e jelölhetetik ki, mivel a többi ily nemű munkák egyenként véve még kevesebb részletességet nyújtanak, mint ez is. Ezen könyvekről jegyzék készítettetik s a mennyiben a vállalkozó tagok magok sajátul nem bírnák, s másoktól is olvasás végett meg nem kaphatnák, a társaság pénztára költségére meg vétetnek. 2-szor. A köz s magányos könyvtárakban létező s a vállalkozók tudomása alá eshető történeti s leírási kéziratok is fel fognak kerestetni s azokból is kivonatok készítettnek, éppen olyanok mint a nyomtatott könyvekből. E végre a vállalkozók a honban szerte lakó értelmesebb s melegebb keblű barátaikat, ismerőseiket fel szöllítják s az ilyen kivonatokért a társaság által ív szám szerint meg határozandó díj fog a pénz tárból fizettetni, sőt a mennyiben ez úton cél nem éretne, a vállalkozók ön magok is a pénztár költségén tudományos utazásokat fognak tenni. Ezen kéziratokról is jegyzék készítettetik s közülök a Bihart közelebből érdeklők a pénztár költségén le is másoltatnak.

szíttették a könyvkötővel azt a Bihari oklevelek feliratú, ma is létező testes mappát, amelybe az oklevélmásolatokat gyűjtötték a tervezett kiadvány

3-szor. A köz s magános könyv s levél tárukban szerte szét heverő Bihart illető oklevelek a lehető leg nagyobb gonddal össze kerestetnek, a mennyiben lehet mindenkor az eredetiről le másoltatnak s egy alkotandó bihari okleveles gyűjteménybe iktattatnak. E végre vállalkozók azokat ugyan kinnél ilyen okleveleket tudnak vagy csak gyanitnak is létezni, egyenként is föl fogják közlésre szölyítani, de általánosán is mindent, ki céljokhoz bár mi adattal járulhat, ennek velük tudatására az értelmiség nevében föl hívnak. Vállalkozók ez okleveles gyűjteményt vállalatok leg fontosabb részének s dolgozatok alapjának tekintik s ennek hibátlanságára leg föbb gondjokat fordítják, azért is az okleveleket (miknek olvasása s másolása könnyen el hibázható) a magok eredetiekben kívánják közölytetni.

Capita Descriptionis Comitatus Bihariensis:

Bihar név. Leírására tartozó munkák. Emlékek: 1) Művészet maradványi, úgy mint épületek romjai, házi, templomi, temetési, hadi eszközök. 2) Inscriptiók és pénzkek.

I. Bihari föld. Helye s szomszédsága. Határainak változása. Mostani nagysága. Természeti változásai. Mostani minémüsége: Hegyei, erdei, síkjai, vizei, climája, termései. Politicai eloszlása. Királyi város, szabad város, privilégizált városok, mező városok, faluk, puszták.

II. Bihari nép. Régi lakosok s azoknak polgári életek. Mostani öslakosok: Magyarok, oláhok. Coloniák: Tótok, svábok. Bevándorlottak: Sidók, cigányok etc. etc. Népi sajtások. Politicai eloszlása: Urak, armalisták, polgárok, szabadosok, jobbágyok; Tisztvisezők és cselédek.

III. Polgári élete: 1) Az országhoz való viszonyai: a) eleitől fogva miféle uralkodás alatt volt, s most miféle alatt van? b) Eleitől fogva mennyiben viselte az ország terheit, s most mennyiben viseli? (Katona állítás s tartás, egyenes s nem egyenes adózás). c) Eleitől fogva mennyiben vett részt az ország igazgatásában s javaiban? d) Általános combinatio.

2) Belső állapotja. A vármegyének kifejlődése. Gyűlései, nevezetesebb végzései s statutumai. Tisztvisezői. Különösen az igazgatás ágazatai, úgy mint: a) A katonaság. Régi várak. Hajdani katonáskodások s csaták. Stativans katonaság. b) Törvényszékek. c) Vallás s iskolák. Tudományok s művészetek. d) Személyes s vagyonbeli jóllétre való ügyelet vagyis Politia (Élet mentő intézetek; egészségre való ügyelet. Kármentő intézetek; vizek regulatioja; erdők állapotja; utak. Gazdaság: Bányák, földművelés, bortermesztés, marhaterenyésztés. Mesterségek: Cézekek, fábrikák. Kereskedés: Külső, belső; consumtio.). e) Házi pénztár. Általános tekintet a lakosok értelmi s erkölcsi és vagyonbeli jóllétekre. Magokat megkülömböztetett hazafiak.

Topographia: 1) Földje nagysága s minémüsége. 2) Lakosai nyelvekre nézve. Politicai állapotjukra nézve: a) birtokosok s armalisták. b) Jobbágyok s lakók. 3) Az igazgatás ágazatai. 4) Történeti nevezetességek. Emlékek. Tulajdonnevek.

Stemmatographia. Név. Ösök. Genealogia. Titulus. Jóság. Czimer.

Diplomatarium: Obiecta diplomatices: Litterae privilegiales, statutoriae, relatoriae, fassionales, inscriptionales, cambiales, transactionales, testamentariae, divisionales, recognitionariae, expeditoriae, testimoniales, inquisitionales, sententiales, executionales, item contradictoriae, protestatariae, admonitoriae, inhibitoriae, citatariae.

Obiecta iuris publici et privati, item administrationis politicae: Articuli diaetales, decisiones curiales, decreta normalia, statuta particularia.

Obiecta historiae legislationis et iurisprudentiae, item administrationis politicae: Diaria et acta initialia, protocolla et acta dicasteriorum, protocolla et acta iurisdictionum.

Acta publica: Conscriptioes, instructiones et relationes, representationes et rescripta, decreta et intimata, determinationes et statuta, correspondentiae cum iurisdictionibus et personis officialibus, litterae praesidiales et officiales, tractatus cum regnis exteris, consultationes iurisdictionum et regnicolarum cum rege, item inter de statu publico (Ez utóbbi bekezdés egyidejűleg áthúzza!).

oklevéltári részéhez. A magyar társadalom erőinek helyismereti célok érdekében való mozgósítása a kor követelménye volt, mert felismerték, hogy magányosan, egymástól elszigetelten dolgozó kutatók nem sokra mennek. Sok más tudományos célú helyi szervezet mellett ekkor (1859) szerveződött meg pl a Dunántúli régészet- és történetkedvelők társasága, vagy az Erdélyi Múzeum-Egyesület. Miskolczy Károly tehát korszerűen járt el, amikor régi terve megvalósítására szervezett munkaközösséget kívánt létrehozni. Egy ideig úgy látszott, hogy kezdeményezése sikerrel jár. A Társaság anyaggyűjtését akarta szakszerűbbé tenni az iratai között található, 1860-ból való oklevél-hasonmásokkal, melyek a régi magyar nyelvű oklevelek olvasásába vezették be a tagokat. Ezek egy legalább kilenc ívrétű, acélmetszetű hasonmástáblát tartalmazó, Pesten megjelent kiadvány mellékletei lehettek.

Ugyancsak ebből az időszakból származhatnak különböző szerzők bihari vonatkozású helytörténeti összeállításai, melyek a Társaság gyűjtéséből kerülhettek és maradtak fenn Miskolczy Károly irathagyatékában. Pl Náb-ráczky Antal 1834-ből való kézirata a báródsági román nemesi kerület múltjáról, a XVII. században élt Miskolczy Istvánnak a váradi várról 1609-ben készített feljegyzései másolatban, a Némely észrevételek Diószeg történetjére című kézirat, vagy Melchior Rödern császári tábornoknak Várad 1598. évi ostromáról készített jelentése másolatban.

A Társaság lendületesen indult munkáját 1860-ban egy időre félbeszakította az önkényuralom megroppanását követő politikai aktivizálódás, mely Miskolczyt is kimozdította micskei remeteségéből. Újabb politikai szerepvállalása azonban csak epizód maradt életében. Az 1861. évi országgyűlésen a margittai választókerület követeként részt vett ugyan, de miután az uralkodó néhány hónapi működés után a diaetát feloszlatta és az ún. Provizórium idején ismét önkényesen kívánta kormányozni az országot, Miskolczy önként visszavonult a közéletől történelmi stúdiumaihoz. Ezekhez, nem minden naívság nélkül, olyan reményeket is fűzött, hogy általuk külön keresethez is juthat megrendült anyagi helyzete javításához. 1863 augusztusában hírdetést tett közzé arról, hogy vállalkozik „1. Régi latin és magyar oklevelek s okiratok lemásolására, illetőleg magyarra áttételére; 2. Családi avagy községi levéltárak rendezésére; 3. Családi avagy községi történelemnek — nyújtandó adatokból való — kidolgozására.” Arról nincsenek adataink, hogy e hirdetésnek lett-e valami anyagi eredménye, annak azonban sok jele maradt, hogy történelmi kutatásait 1862 és 1867 között lendületesen tovább folytatta. Pl 1862. július 13-án felmérte Adorján várának romjait, elkészítette helyrajzi vázlatát és környékén feljegyezte a helyneveket. 1863-ban Szabó Károly Anonymus fordításával (1859) vitázva a Névtelen szövegében előforduló Umusouer/Humusouer lokalizálást kísérli meg, Micskéről és a hozzátartozó uradalom falvairól készít történeti-statisztikai leírást, foglalkozik a magyarországi reformáció kezdeteivel, a magyar honfoglalás bihari

vonatkozásaival, a hunok és a kínaiak történetével, a fonácai és az oncsászhai barlangokban található ősszállati maradványokkal és természeti látnivalókkal. E kutatásai érdekében anyagi áldozatokat is vállalt. Erre kell ugyanis vonatkoztatnunk Lugossy Józsefhez 1862. január 2. előtt intézett levelének azt a homályos kitételét, hogy az őt foglalkoztató problémák tisztázása vagyona, egészsége és jólléte feláldozását kívánja tőle. Utolsó biztos adatunk 1867 június 17-éről maradt fenn arra vonatkozóan, hogy helytörténeti munkáival változatlanul foglalkozik. Ekkor Hegyközpályi történetére vonatkozó oklevelet másolt le fentebb említett bihari okmánytára részére. Révész Imre 1867. október 16-i levele szintén igazolja e fenti megállapítást. A rövidesen bekövetkező Kiegyezés azonban hamarosan gyökeres változást hozott Miskolczy Károly életében. Az új helyzet könnyített ugyan anyagi gondjain, de ugyanakkor tudományos terveinek végleges feladását idézte elő. 1868-ban ugyanis kinevezték Nagyváradra törvényszéki ülnöknek. Huzamos váradi tartózkodásai, az új munkakörével kapcsolatos hivatali teendői és egészségeének fokozatos romlása, majd 1870-ben bekövetkezett halála akkor akadályozták meg terve kivitelezését, amikor annak külső körülményei látszólag létrejöttek.

Ma már tudjuk, hogy nem csupán a halál akadályozta meg Bihar megye monográfiájának és helytörténeti szervezetének 1870 körüli megvalósulását. Miskolczy Károly lelkes baráti körét ekkor már erősen megtizedelte a halál, körülötte lezajlott a nemzedékváltás. Fialalabb kortársai pedig a Kiegyezés nyitotta óriási lehetőségekkel kívántak élni elsősorban, politikai, társadalmi és gazdasági érvényesülésre törtek inkább, mint hogy a múlt helyi vonatkozásainak tisztázásában keressék gyönyörűségüket. Egyébként is lejárt az amatőr történetkutatók ideje. A polgári világban a história is olyan szakmai képzettséget megkívánó szellemi munkakörre alakult, mint minden más érdeklődési hivatás.

Miskolczy Károlyon és tervén halálakor már túlhaladt a fejlődés. Ez azonban nem csökkenti úttörésének érdemét. Az ő kitartó fáradozása és előkészítése nélkül a helytörténeti kutatás Biharországban még nehezebben bontakozhatott volna ki az 1880-as években. Miskolczy Károly tudományos tervei zátonyra futottak ugyan, de egyéni életútjának alakulása, maguk idején előremutató törekvései így is tanulságosak az új, polgári Magyarországot előkészítő nemesi liberális értelmiségi nemzedék sajátos világának és a modern magyar tudományosság gyermekkorának hiteles ábrázolásához. A tudományok mai hivatásos művelői tartoznak annyival, hogy az úttörő nemzedék olyan közkatonáinak az emlékezetét se hagyják feledésbe merülni, mint amilyen a 120 esztendeje micskei kriptájában nyugvó Miskolczy Károly volt a bihari tájakon.